

Zdravko Miović, Mišel Pavlica

SAMOZAPOŠLJAVANJE MLADIH

U POTRAZI ZA PRAVOM JAVNOM POLITIKOM

SAMOZAPOŠLJAVANJE MLADIH

U POTRAZI ZA PRAVOM JAVNOM POLITIKOM

2008

Sadržaj

Uvod.....	3
Problem.....	5
Kriterijumi za izbor rješenja.....	6
Sistem za vrednovanje opcija.....	8
Prihvatljivost rješenja.....	10
Opcije javne politike.....	11
Vrednovanje opcija.....	13
Status quo opcija.....	13
Opcija djelotvornije finansijske podrške.....	14
Opcija usklađene finansijske i nefinansijske podrške.....	16
Usaglašena ocjena opcija	19
Prakse iz BiH i okruženja.....	21
Zaključak.....	24
Prilog.....	27

Uvod

Ova publikacija pripremljena je u okviru projekta „Prava šansa – prva za mlade, prava za vlade“ koji realizuju Razvojna agencija Eda i Fondacija „Mladi preduzetnici u BiH“, uz podršku Centara Civilnih Inicijativa i u saradnji sa nadležnim institucijama u Republici Srpskoj i predstavnicima mladih i njihovih organizacija. Sam projekat ima u fokusu rješavanje problema samozapošljavanja mladih kroz kreiranje i promovisanje efektivne javne politike i mehanizama za podršku samozapošljavanju mladih u Republici Srpskoj, kao osnove za koordiniranu i efikasnu intervenciju u ovoj oblasti.

Pripremljena analiza opcija javne politike za podršku samozapošljavanju mladih je rezultat rada partnerske – koalicione grupe koju čine predstavnici zakonodavne i izvršne vlasti u Republici Srpskoj, predstavnici omladinskih organizacija i projektni tim Razvojne agencije Eda u sastavu:

- Milenko Krajišnik, savjetnik, Ministarstvo finansija RS,
- Rajko Kličković, pomoćnik ministra, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite,
- Dario Sandić, pomoćnik ministra, Ministarstvo porodice, omladine i sporta,
- Srđan Mazalica, narodni poslanik, Narodna skupština RS,
- Nikola Baštinac, narodni poslanik, Narodna skupština RS,
- Perica Rajčević, narodni poslanik, Narodna skupština RS,
- Jelena Savanović, Omladinski savjet RS,
- Zdravko Miović, ekspert za javnu politiku i direktor Ede,
- Mišel Pavlica, vođa projekta i
- Aleksandar Draganić, istraživač – analitičar.

Oslanjajući se na nalaze prethodno pripremljene studije – analize stanja¹, ovdje su predstavljene raspoložive opcije javne politike za podršku samozapošljavanju mladih. Prema metodologiji razmatranja i vrednovanja opcija javne politike, u daljem tekstu najprije je jezgrovito opisan problem, potom izloženi kriterijumi za izbor najpogodnije opcije rješenja i ukratko opisane opcije praktične politike koje stoje na raspolaganju. Na kraju, opcije su vrednovane i izabrana je najpogodnija i izvodiva opcija, a naredni korak obuhvata njenu razradu.

Publikaciju koja je pred vama, sadržajno su uobličili Zdravko Miović i Mišel Pavlica.

¹ Analitički osnov za definisanje opcija javne politike i odabir najpovoljnije opcije postavljen je u studiji „(Samo)zapošljavanje mladih – između deklarativne i stvarne podrške“ koja analizira položaj mladih u BiH u kontekstu mogućnosti i podrške (samo)zapošljavanju. Vidjeti: Aleksandar Draganić: *(Samo)zapošljavanje mladih – između deklarativne i stvarne podrške*, Eda, Banjaluka, 2008, www.edabl.org

Problem

Samozapošljavanje je jedna od ekonomskih i životnih opcija za jedan dio mladih ljudi koji imaju preduzetničke sklonosti. Mladi u Republici Srpskoj je koriste jako rijetko. **Trenutni učinak samozapošljavanja u rješavanju ekonomskih i životnih pitanja mladih, s jedne strane, i u doprinosu ekonomskom razvoju, s druge strane, skoro je zanemarljiv. Zašto?**

Prethodno urađena kompleksna analiza konstatovala je da problem ponajviše leži u **nedostatku efektivne javne politike i mehanizama podrške samozapošljavanju mladih u Republici Srpskoj**, a takođe i u cijeloj Bosni i Hercegovini. Ne radi se o odsustvu politike i mehanizama podrške, već o njihovoj nedovoljnoj djelotvornosti.

I niski efekti samozapošljavanja mladih i odsustvo efektivne javne podrške odražavaju **dublji problem međusobnog nepovjerenja mladih i vlasti**. Vlast ne pokazuje spremnost da preuzme ni minimalan, a kamoli veći dio garancija za visok rizik koji fenomen samozapošljavanja i preduzetništva mladih sa sobom nosi. U takvoj situaciji i mladi se ponašaju racionalno i izbjegavaju preuzimanje rizika izbora preduzetničke karijere.

Rješavanje problema podrazumijeva **definisanje i realizaciju takve javne politike i mehanizama podrške koji će značajno poboljšati izgleda i efekte samozapošljavanja mladih u RS, uz razumne troškove opravdane očekivanim efektima**.

Kriterijumi za izbor rješenja

Kriterijumi koji su uzeti u obzir pri vrednovanju i izboru najpogodnije opcije javne politike za podršku samozapošljavanju mladih su:

- **Efektivnost** – očekivana efektivnost javne politike i mehanizama podrške samozapošljavanju mladih i
- **Ekonomičnost** – očekivani troškovi i preduslovi za primjenu opcije.

Izbor najpogodnije opcije zasniva se na ocjeni svake od opcija prema ovim kriterijumima. Da bi se omogućilo relativno jednostavno i pouzdano ocjenjivanje, bilo je potrebno izvesti odgovarajuću razradu ovih kriterijuma.

Za razradu kriterijuma efektivnosti krenulo se od višestruko potvrđene formule učinka/ efekta, prema kojoj je:

$$\text{efekat} = \text{htjeti} \times \text{moći} \times \text{okolnosti}$$

Znak množenja ($\times$) u formuli naprosto znači: ako je bilo koji faktor jednak nuli i efekat će biti jednak nuli. Ovo također znači da se do ozbiljnijeg povećanja učinka ne može doći djelovanjem samo na jedan faktor. Drugim riječima, bitnije povećanje učinka ne postiže se forsiranjem samo jednog faktora, već se postiže usklađenim povećanjem vrijednosti svakog faktora.

Primijeni li se ova formula na posmatrani problem samozapošljavanja mladih, dolazi se do ovakve međuzavisnosti:

$$\text{efekat politike samozapošljavanja} = \text{zainteresovanost mladih} \times \text{osposobljenost} \times \text{okolnosti}$$

Radi pojednostavljenja i olakšanja vrednovanja opcija, zanemaren je faktor *okolnosti*². Ocjena očekivane efektivnosti javne politike i mehanizama podrške samozapošljavanju mladih za

² Ovo zanemarivanje je metodološki opravdano, jer će se faktor okolnosti isključiti prilikom vrednovanja svake od opcija.

svaku od identifikovanih opcija izvedena je iz ocjene doprinosa javne politike i mehanizama podrške povećanju zainteresovanosti mladih, s jedne strane, i ocjene doprinosa povećanju osposobljenosti mladih za samozapošljavanje / preduzetništvo.

Za kriterijum ekonomičnosti (očekivani troškovi i preduslovi primjene opcije) korištene su dvije ocjene:

- relativna vrijednost troškova (međusobno poređenje troškova primjene svake od opcija) i
- procjena ispunjenosti preduslova u vidu (ne)postojanja institucionalne infrastrukture za izvođenje odgovarajuće opcije.

Sistem za vrednovanje opcija

Za vrednovanje opcija javne politike kreiran je poseban ekspertni sistem. Stablo kriterijuma predstavljeno je na narednoj slici.

8

Raspoložive ocjene, ili različite vrijednosti kriterijuma, za svaki od osnovnih i izvedenih kriterijuma date su u narednim tabelama.

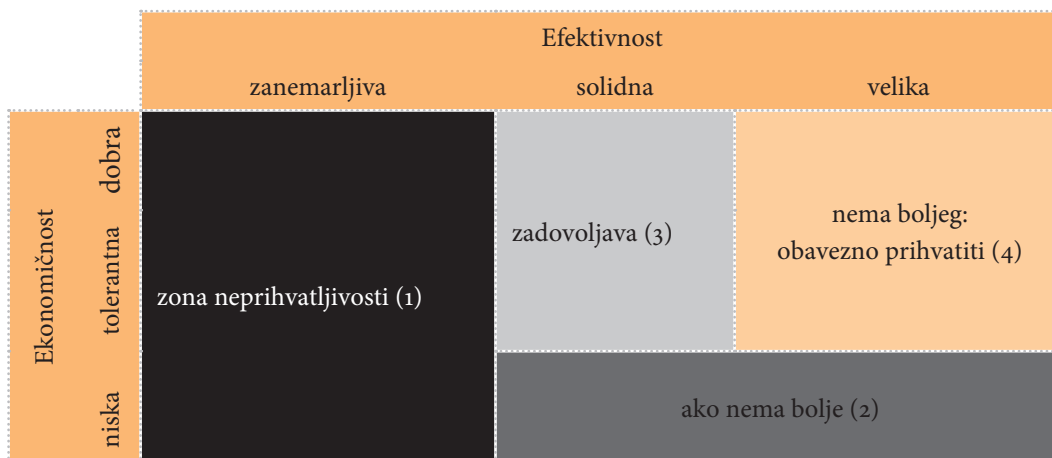
Osnovni kriterijumi:	Skala ocjena		
Doprinos zainteresovanosti mladih	zanemarljiv	umjeren	znatan
Doprinos osposobljavanju mladih	zanemarljiv	umjeren	znatan
Relativni trošak primjene	najveći	srednji	najmanji
Institucionalna infrastruktura	ni približno	približno	u potpunosti

Izvedeni kriterijumi:	Skala ocjena		
Efektivnost	zanemarljiva	solidna	velika
Ekonomičnost	niska	u granicama tolerancije	dobra

Logika vrednovanja je jednostavna. Opcija javne politike je utoliko pogodnija ukoliko je djelotvornija (više doprinosi i zainteresovanosti i osposobljenosti mladih), s jedne strane, te ukoliko je ekonomičnija (manje košta i ima spremniju institucionalnu infrastrukturu za izvođenje), s druge strane. Pritom je efektivnost nešto važnija od ekonomičnosti.

Prihvatljivost rješenja

Zone prihvatljivosti rješenja predstavljene su u sljedećem grafičkom pregledu.

10

Prethodni pregled znači da:

1. opciju ne treba prihvatiti ukoliko je njena očekivana **efektivnost zanemarljiva**, bez obzira na njenu ekonomičnost – jednostavno, ne isplati se baviti rješenjima za koja unaprijed možemo da procijenimo da neće biti djelotvorna, ma koliko nam to izgledalo jeftino (*ono što izgleda najjeftinije često ispadne najskuplje*);
2. ako moramo da biramo (a u stvarnom životu uvijek moramo da biramo) **efektivnost nam je važnija od ekonomičnosti**, tako da ćemo ponekad prihvatiti i ne baš ekonomična rješenja ako daju rezultat koji želimo i ako nema boljih rješenja;
3. pri izboru se opredjeljujemo na osnovu principa tzv. **zadovoljavajućih rješenja**, umjesto teoretski poželjnog, a praktično skoro neizvodivog pristupa optimalnih rješenja – u realnom životu, posebno u onom njegovom dijelu izloženom političkim uticajima, najčešće nemamo vremena da tragamo za najboljim rješenjima, već prihvatamo prvo rješenje koje zadovoljava naša očekivanja.

Opcije javne politike

Na osnovu prethodno urađene analize stanja, identifikovane su slijedeće moguće opcije javne politike:

- Status quo,
- Djelotvornija finansijska podrška,
- Usklađena finansijska i nefinansijska podrška.

Status quo opcija podrazumijeva da aktuelna politika i mehanizmi podrške samozapošljavanju mladih ostanu nepromijenjeni. Prethodno urađena analiza pokazuje da to znači da su mladi, u pogledu pripreme za preduzetničku karijeru, prepušteni praktično sami sebi, a u pogledu finansijske podrške stavljeni u istu poziciju sa drugima koji se kandiduju za dobijanje sredstava iz kreditne linije Investiciono-razvojne banke Republike Srpske (IRB RS) za samozapošljavanje, koja se plasira putem mikrofinansijskih organizacija i banaka.

Rizik je visok i najvećim dijelom leži na mladim preduzetnicima, jer ga IRB RS prebacuje na mikrokreditne organizacije i banke, a one, sasvim razumljivo, na korisnike. Pritom je dostupnost kredita posebno otežana za mlade, jer u pravilu ne raspolažu odgovarajućim traženim kolateralima.

Prema informacijama IRB RS, u 2008. godini (do polovine mjeseca novembra) na kreditnu liniju za početne poslovne aktivnosti apliciralo je svega 7 pravnih lica, a ukupno je odobreno 160.000 KM.

Sa aspekta troškova primjene, radi se o ubjedljivo najjeftinijoj opciji.

Opcija djelotvornije finansijske podrške podrazumijevala bi stvaranje posebne kreditne linije ili kreditno-garantnog fonda za samozapošljavanje mladih, tj. za mlade preduzetnike, i odgovarajućih, efikasnijih kanala za plasman sredstava. Ukoliko bi se išlo na stvaranje posebne kreditne linije, mogla bi se iskoristiti novostečena iskustva Fonda za razvoj Republike Srbije, gdje linija bez hipoteke za mlade preduzetnike-početnike uključuje iznos

od 5.000 do 15.000 evra (u dinarskoj protivvrijednosti), sa kamatnom stopom od 1% na godišnjem nivou i rokom otplate 3-5 godina). Stvaranje kreditno-garantnog fonda predstavljalo bi kompleksniji zahvat, za koji još nisu formirana odgovarajuća iskustva u neposrednom okruženju.

Dostupnost sredstava za mlade u ovoj opciji bila bi znatno olakšana. Rizik ostaje visok kao i u prethodnoj opciji, ali se raspoređuje, tako da i vlada preuzima svoj dio rizika.

Ova opcija tek treba da se razradi. U prvobitnom projektnom zadatku predstavljala je favorizovanu opciju, koju treba zagovaranjem dovesti do usvajanja i primjene.

Sa aspekta troškova primjene, opcija djelotvorne finansijske podrške traži angažovanje više sredstava od prethodne opcije.

Opcija usklađene finansijske i nefinansijske podrške, uz olakšavanje dostupnosti sredstava za mlade i raspoređivanje rizika, karakteristično za kreditno-garantni fond, podrazumijeva i organizovano nastojanje da se rizik otpočinjanja poslovnih aktivnosti i korišćenja sredstava umanjuje, kroz obezbjeđenje odgovarajuće stručne savjetodavne podrške mladim ljudima zainteresovanim da otpočnu vlastiti biznis. Radi se o naglašeno praktičnoj obuci kroz koju mladi simuliraju i provjeravaju efekte primjene svoje poslovne ideje, sa odgovarajućim poslovnim planom kao rezultatom obuke i savjetodavne podrške.

I ova opcija tek treba da se razradi. Uključuje prethodnu opciju (djelotvornije finansijske podrške), ali je dopunjuje osposobljavanjem mladih preduzetnika i simulacijom efekata njihovih poslovnih poduhvata.

U pogledu troškova primjene, ova opcija je najskuplja, jer uključuje i troškove osposobljavanja mladih preduzetnika. Troškovi pripreme biznis plana najvećim dijelom su uključeni u troškove osposobljavanja.

Vrednovanje opcija

Na osnovu postavljenih kriterijuma, uz pomoć razvijenog ekspertnog sistema, pristupilo se vrednovanju prethodno opisanih opcija javne politike. Ocjene za svaki kriterijum predstavljene su u narednim tabelama i grafikonima, za svaku opciju posebno.

Status quo opcija

U pogledu podrške koju vlasti nude pri samozapošljavanju, mladi ljudi su u identičnoj poziciji kao i druge kategorije ukoliko aktuelna politika i mehanizmi podrške samozapošljavanju mladih ostanu nepromijenjeni. S obzirom da je ukupan rizik koji nosi odluka o bavljenju preduzetništvom u potpunosti na mladima, ova opcija ni na koji način ne doprinosi eventualnom povećanju zainteresovanosti mladih za samozapošljavanje. Jednako tako je zanemarljiv i doprinos njihovom osposobljavanju, jer se kroz aktuelne šeme takva podrška ne nudi. S obzirom da efektivnost podrške predstavlja proizvod doprinosa zainteresovanosti i doprinosa osposobljavanju, ona je u ovoj opciji također zanemarljiva.

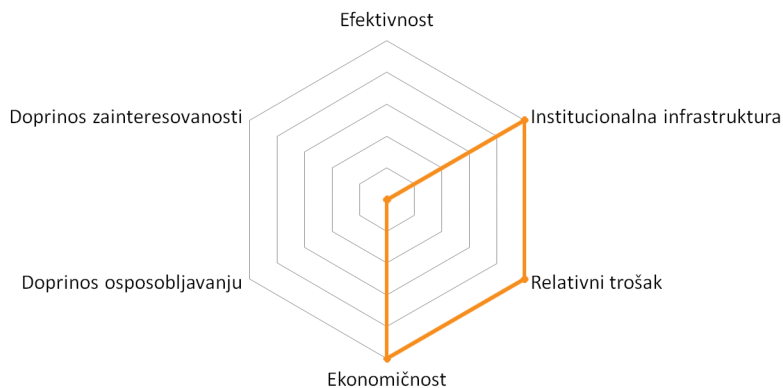
S druge strane, trošak primjene ove opcije u relativnom odnosu prema drugim ponuđenim opcijama je najmanji, a nije potrebna ni posebna institucionalna nadgradnja za nastavak primjene postojećih mehanizama podrške. Zbog toga je i ekonomičnost opcije *status quo* izvedena iz relativnog troška primjene i institucionalne infrastrukture dobra.

Ocjene kriterijuma za *status quo* opciju predstavljene su slijedećom tabelom i grafikonom.

Kriterijumi:	Opcija status quo – ocjene:		
Doprinos zainteresovanosti mladih	<u>zanemarljiv</u>	umjeren	znatan
Doprinos osposobljavanju mladih	<u>zanemarljiv</u>	umjeren	znatan
Relativni trošak primjene	najveći	srednji	<u>najmanji</u>
Institucionalna infrastruktura	ni približno	približno	<u>u potpunosti</u>

Kriterijum			
Efektivnost	<u>zanemarljiva</u>	solidna	velika
Ekonomičnost	niska	u granicama tolerancije	<u>dobra</u>

Status quo opcija

14

Bez obzira na najvišu ekonomičnost, u poređenju sa drugim opcijama, ova opcija javne politike se odbacuje zbog nedostatka efektivnosti. (Ne isplati se baviti rješenjem koje ne daje očekivane rezultate.)

Opcija djelotvornije finansijske podrške

Uspostavljanjem posebnih fondova za samozapošljavanje mladih i odgovarajućih efikasnijih kanala za plasman sredstava, kao što je npr. kreditno-garantni fond, vlasti bi preuzele

određeni dio rizika u vezi sa otpočinjanjem preduzetničkih aktivnosti mladih, čime bi se donekle povećala i njihova zainteresovanost za samostalno otpočinjanje poslovanja. Doprinos osposobljavanju mladih i dalje bi ostao zanemarljiv, zbog čega se i efektivnost ove opcije, kao proizvod doprinosa zainteresovanosti i doprinosa osposobljavanju, može ocijeniti kao zanemarljiva. Njena najslabija karika je nedostatak doprinosa osposobljavanju mladih.

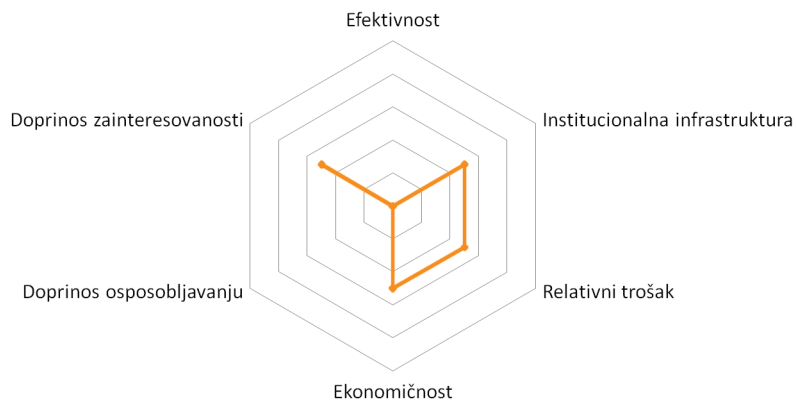
U poređenju sa preostale dvije opcije trošak primjene je na negdje između (veći od opcije status quo, a niži od opcije usklađene finansijske i nefinansijske podrške), dok se institucionalna infrastruktura može ocijeniti kao približno raspoloživa jer bi se fond mogao formirati u okviru IRB RS. Zato je i ekonomičnost opcije djelotvornije finansijske podrške nešto niža od opcije status quo, ostajući ipak u granicama tolerancije.

Kriterijumi:	Opcija djelotvornije finansijske podrške – ocjene:		
Doprinos zainteresovanosti mladih	zanemarljiv	<u>umjeren</u>	znatan
Doprinos osposobljavanju mladih	<u>zanemarljiv</u>	umjeren	znatan
Relativni trošak primjene	najveći	<u>srednji</u>	najmanji
Institucionalna infrastruktura	ni približno	<u>približno</u>	u potpunosti

Kriterijum			
Efektivnost	<u>zanemarljiva</u>	solidna	velika
Ekonomičnost	niska	<u>u granicama tolerancije</u>	dobra

Opcija djelotvornije finansijske podrške

Ocjene za opciju pokazuju da se, s obzirom na zanemarljivu efektivnost i princip da je efektivnost važnija od ekonomičnosti, ni ova opcija ne može prihvatiti.

Opcija usklađene finansijske i nefinansijske podrške

Ovom bi se opcijom mladim ljudima omogućio lakši pristup finansijskim sredstvima, zahvaljujući tome što i vlasti preuzimaju određeni dio rizika, tako da bi doprinos njihovoj zainteresovanosti, kao i kod prethodne opcije, bio umjeren. Nadalje, stručna i savjetodavna podrška mladima doprinijela bi smanjenju rizika u vezi sa otpočinjanjem vlastitog biznisa čime bi se i njihova osposobljenost za preduzetničke aktivnosti podigla na umjeren stepen. Kao proizvod doprinosa zainteresovanosti i doprinosa osposobljavanju, efektivnost ove opcije je viša u poređenju sa efektivnošću prethodne dvije opcije i može se ocijeniti kao solidna.

Međutim, s obzirom da uključuje i troškove osposobljavanja mladih preduzetnika, relativni trošak primjene ove opcije je najveći. U pogledu raspoložive institucionalne infrastrukture kao i kod prethodne opcije nisu neophodne posebne institucionalne intervencije, pošto

već postoje agencije i asocijacije³ koje mogu da pruže kvalitetnu podršku i obuku, pa se i institucionalna infrastruktura može ocijeniti kao približna. Ekonomičnost ove opcije je nešto niža nego kod prethodne dvije opcije, ali je još uvijek u granicama tolerancije.

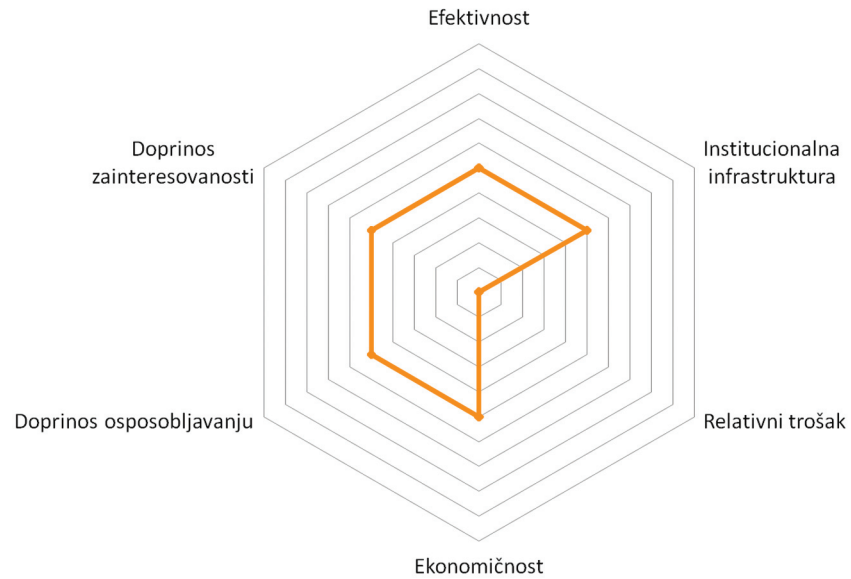
Ocjene opcije usklađene finansijske i nefinansijske podrške predstavljene su u slijedećoj tabeli i grafikonu.

Kriterijumi:	Ocjene:		
Doprinos zainteresovanosti mladih	zanemarljiv	<u>umjeren</u>	znatan
Doprinos osposobljavanju mladih	zanemarljiv	<u>umjeren</u>	znatan
Relativni trošak primjene	<u>najveći</u>	srednji	najmanji
Institucionalna infrastruktura	ni približno	<u>približno</u>	u potpunosti

Kriterijum			
Efektivnost	zanemarljiva	<u>solidna</u>	velika
Ekonomičnost	niska	<u>u granicama tolerancije</u>	dobra

³ Više informacija o kapacitetima za obuku i savjetovanje u BiH nalazi se u prilogu studije.

Opcija usklađene finansijske i nefinansijske podrške

S obzirom na to da jedina zadovoljava i postavljeni kriterijum efektivnosti, ova se opcija može ocijeniti kao zadovoljavajuća i jedina ulazi u zonu prihvatljivosti.

Usaglašena ocjena opcija

Usaglašena grupna ocjena raspoloživih opcija javne politike prema osnovnim kriterijumima izgleda ovako:

Osnovni kriterijumi	Status quo opcija	Opcija djelotvornije finansijske podrške	Opcija usklađene finansijske i nefinansijske podrške
Doprinos zainteresovanosti mladih	zanemarljiv	umjeren	umjeren
Doprinos osposobljavanju mladih	zanemarljiv	zanemarljiv	umjeren
Relativni trošak primjene	najmanji	srednji	najveći
Raspoloživa institucionalna infrastruktura	u potpunosti	približno	približno

19

Pregled usaglašene ocjene prema kriterijumima efektivnosti i ekonomičnosti predstavljen je slijedećom tabelom.

Kriterijum	Status quo opcija	Opcija djelotvornije finansijske podrške	Opcija usklađene finansijske i nefinansijske podrške
Efektivnost	zanemarljiva	zanemarljiva	solidna
Ekonomičnost	dobra	u granicama tolerancije	u granicama tolerancije

Na osnovu usaglašenih ocjena, razmatrane opcije su postavljene u odgovarajuće zone prihvatljivosti rješenja, što se vidi iz narednog pregleda.

		Efektivnost		
		zanemarljiva	solidna	velika
Ekonomičnost	dobra	Status quo	Usklađena finansijska i nefinansijska podrška	
	tolerantna	Djelotvornija finansijska podrška		
	niska			

S obzirom na zanemarljivu efektivnost, opcija status quo i opcija djelotvornije finansijske podrške se ne mogu prihvatiti, jer niti jedna od njih ne doprinosi popravljaju stanja, tj. većem stepenu samozapošljavanja mladih. Jedino opcija usklađene finansijske i nefinansijske podrške, i pored nešto većih troškova primjene, doprinosi boljem osposobljavanju mladih i povećanju zainteresovanosti i može da da željene efekte u pogledu samozapošljavanja.

Prakse iz BiH i okruženja

Dosadašnje prakse sa kreditnim i kreditno-garantnim fondovima i ostalim vidovima podrške u domenu (samo)zapošljavanja mladih također mogu da posluže kao dobra iskustvena argumentacija za izbor odgovarajuće opcije javne politike i instrumenata za samozapošljavanje mladih. U nastavku slijedi kratak osvrt na instrumente korištene u Bosni i Hercegovini i u zemljama iz neposrednog okruženja, a nešto detaljniji pregled je dat u prilogu ove publikacije.

U pogledu iskustava iz BiH, interesantni su primjeri kreditnih plasmana Investiciono-razvojne banke Republike Srpske i kreditno-garantnih fondova za sjeveroistočnu BiH i za mlade, kao i primjeri programa za obuku preduzetnika i pripremu za samozapošljavanje.

IRB RS nema specifično dizajnirane kreditne linije za samozapošljavanje mladih, niti postoji podrška za njihovu pripremu i osposobljavanje za samostalno započinjanje posla. Ovakav pristup praćen je i niskim stepenom zainteresovanosti (do oktobra 2008. godine odobreno je svega 7 kredita za početne poslovne aktivnosti u iznosu od 160,000 KM) posebno kod osoba mlađe dobi (procjenjuje se da je svega 30% korisnika mlađe od 35 godina), zbog čega su i efekti na samozapošljavanje ove populacije mali.

Kod kreditno-garantnog fonda za sjeveroistočnu BiH glavni problem je nemogućnost obezbjeđenja potrebnih garancija od strane preduzeća, zbog čega postoji disproporcija između broja firmi koje su izrazile interes (68) i onih koje su završile proces dobijanja garancije (20). Slična je situacija i sa kreditno-garantnim fondom za mikro i male preduzetnike i početnike starosne dobi između 18 i 35 godina koji ujedno nudi i pomoć u pripremi poslovnog plana i pruža informacije u pogledu raspoloživosti obuke za pokretanje biznisa i poslovno planiranje. I kod ovog namjenskog fonda za mlade problem predstavljaju isuviše kruti instrumenti obezbjeđenja (vlastita mjenica, ugovorna ovlast, garanti / sudužnici i hipoteka), neprilagođeni objektivnim mogućnostima mlađe populacije i relativno nepovoljna kamatna stopa koja dodatno ograničava interes za rasprostranjenijim korištenjem ovakvog instrumenta.

U pogledu obuke i savjetovanja za preduzetnike, u BiH se već implementira nekoliko programa za obuku, a razvijeni su i odgovarajući domaći institucionalni kapaciteti za njihovu primjenu. Program podrške CEFE program (*Competency-based Economies through Formation of Enterprise* – Program privreda zasnovanih na kompetentnosti kroz uspostavljanje preduzeća) je jedan od najrasprostranjenijih programa za preduzetničku obuku i pripremu za samozapošljavanje. Od ostalih relevantnih programa, postoji i trening „Započnite vlastiti posao“ namjenjen *start-up* preduzećima. Ove i druge programe, uz odgovarajuće adaptacije razvijene metodologije, moguće je iskoristiti u različitim situacijama i učiniti ih primjenjivim u pripremi mladih za samozapošljavanje.

Od praksi iz neposrednog okruženja, zanimljiva prilika se nudi kroz mogućnost kombinovanja podrške Garancijskog fonda Republike Srbije i projekta obuke mladih za bavljenje preduzetništvom.

Garancijski fond Srbije ima u fokusu mlade ispod 35 godina starosti i omogućuje privrednim subjektima sa kraćom istorijom poslovanja pristup kreditnim sredstvima. Ipak, interes za kreditne garancije opada iz godine u godinu, što dovodi u pitanje svrsishodnost i dalju opravdanost primjene ovakvog instrumenta. Fond ne nudi podršku u vidu doprinosa osposobljavanju mladih, a kroz kreditne garancije koje daje preuzima se samo manji dio rizika (40% u prosjeku), zbog čega je i sama zainteresovanost za ovakav vid podrške niska.

Za razliku od prethodnog primjera, kroz program *Omladinsko preduzetništvo* koji se realizuje u saradnji između *Business Innovation Programs* – BIP iz Norveške i Ministarstva prosvete i sporta Republike Srbije uvažena je potreba za obukom mladih u domenu poslovnog planiranja i započinjanja poslovanja. S obzirom da se na ovaj način povećava osposobljenost polaznika programa preduzetničke obuke, istovremeno se i smanjuje rizik u vezi sa samostalnim otpočinjanjem poslovanja, pa država može da preuzme i nešto veći dio garancija u pogledu kreditnog zaduživanja ove populacije. Kombinovanje ovog instrumenta sa odgovarajućom finansijskom podrškom može da doprinese porastu zainteresovanosti mladih za samozapošljavanje, pa se može očekivati da će ovakav pristup dati odgovarajuće efekte.

Prethodni primjeri potvrđuju da postojeća podrška u dovoljnoj mjeri ne uvažava potrebe i mogućnosti mladih, iako postoje odgovarajuća iskustva i približni institucionalni kapaciteti. Isuviše kruti i zahtjevni instrumenti obezbjeđenja imaju za posljedicu nizak interes i slabu iskorištenosti sredstava iz raspoloživih fondova. Nadopunjavanjem finansijske podrške odgovarajućim programima za osposobljavanje mladih doprinosi se povećanju njihove spremnosti za bavljenje biznisom. Bolja pripremljenost za samozapošljavanje smanjuje stepen rizika i omogućuje vlastima da preuzmu veći dio garancija za poslovne aktivnosti mladih, što doprinosi porastu povjerenja između mladih i vlasti i za posljedicu ima veću zainteresovanost, a time i veću efektivnost podrške.

Zaključak

Analiza i vrednovanje raspoloživih opcija javne politike i pregled praksi i instrumenata podrške samozapošljavanju mladih pokazuju da jedino **opcija usklađene finansijske i nefinansijske podrške** može da da željene efekte u pogledu samozapošljavanja, a da njena ekonomičnost izražena kroz relativni trošak primjene i raspoloživost potrebne institucionalne infrastrukture ostane na prihvatljivom nivou. S obzirom da javna politika podrške samozapošljavanju mladih treba da uključi takav instrument podrške koji će značajno poboljšati izgled i efekte samozapošljavanja mladih, uz razumne troškove opravdane očekivanim efektima, preporučujemo **uspostavljanje posebnog, namjenskog kreditno-garantnog fonda za mlade** u okviru postojeće institucionalne strukture IRB RS, za što može da posluži primjer Garancijskog fonda Srbije.

Pored infrastrukture potrebne za uspostavljanje kreditno-garantnog fonda, potrebno je **uspostaviti i odgovarajuće mehanizme za osposobljavanje mladih za samozapošljavanje**, u formi preduzetničke obuke i savjetovanja. Približno odgovarajuća institucionalna infrastruktura, koju je moguće jednostavno prilagoditi i iskoristiti u primjeni preporučene opcije javne politike, postoji u BiH u vidu agencija i asocijacija koje se bave pružanjem preduzetničke obuke⁴.

Obuka mladih ljudi koji žele da započnu vlastiti biznis treba da ima praktični karakter uz simuliranje i provjeravanje primjene poslovnih ideja i pripremu odgovarajućeg poslovnog plana kao rezultata obuke. Kao primjer ovakvog vida osposobljavanja može da posluži

⁴ Više informacija o domaćim kapacitetima za obuku moguće je pronaći u publikacijama:

- Pregled dobrih praksi u obrazovanju i obuci preduzetnika u BiH (Overview of good practices in entrepreneurial education and training in Bosnia and Herzegovina),
- Spisak provajdera aktivnih u oblasti preduzetničkog obrazovanja i treninga u BiH (Broad list of training providers active in the area of entrepreneurial education and training in Bosnia and Herzegovina during last two years, 2004 onwards).

Vidjeti: Donald Prohaska, Eda, 2006, www.edabl.org

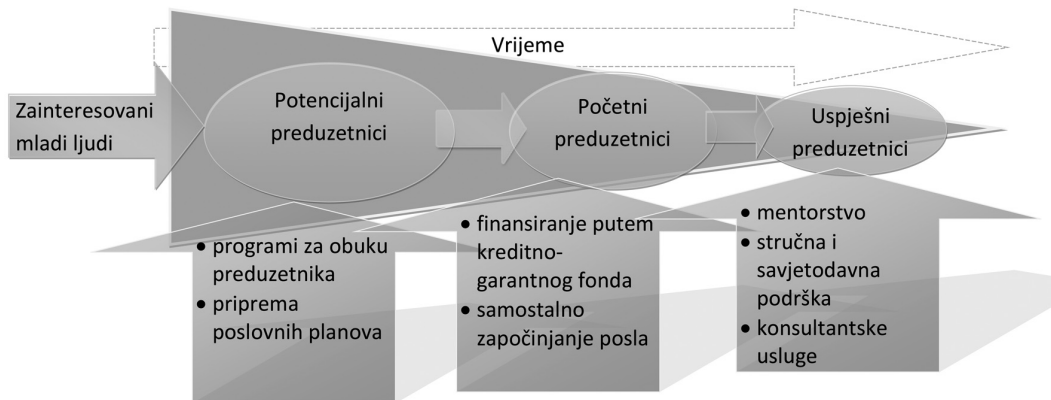
pomenuti projekat obuke mladih u Srbiji, a postoje i domaće institucije i organizacije⁵ koje imaju razvijene odgovarajuće programe obuke. Naglašeno praktična dimenzija obuke treba da doprinese povećanju kapaciteta mladih ljudi za samozapošljavanje, a rezultat poka-
zan u toku obuke je najvažniji filter za odobravanje finansiranja odgovarajućeg kreditno-ga-
rantnog aranžmana, tako da budu podržane najbolje poslovne ideje i pojedinci koji pokazu
najbolje rezultate. Prilikom odluke o finansiranju, akcent treba da bude pomjeren sa insi-
stiranja na instrumentima obezbjeđenja, koji su mladim ljudima najčešće neprihvatljivi, na
kvalitet same poslovne ideje i pripremljenog poslovnog plana.

S obzirom da se na ovaj način direktno utiče na smanjenje rizika u vezi sa otpočinjanjem
poslovnih aktivnosti, vlasti mogu da preuzmu veći dio rizika, tako što će fond pokrivati
najveći dio potrebne garancije i tako što će se korisnicima omogućiti da dobiju kreditna
sredstva po kamatnoj stopi koja je značajno niža od tržišne.

Pomoć u vidu stručne savjetodavne podrške i mentorstva ne treba da izostane ni po odo-
bravanju kredita i započinjanju poslovanja i ona treba dodatno doprinijeti smanjenju rizika
i rezultovati većim brojem uspješnih mladih preduzetnika. I za ovaj aspekt podrške postoji
približno odgovarajuća domaća institucionalna infrastruktura, koju je potrebno ukompo-
novati sa kreditno-garantnim fondom za mlade.

Važni elementi za funkcionisanje fonda sa usklađenom finansijskom i nefinansijskom podrš-
kom predstavljeni su u slijedećem prikazu.

⁵ Detaljnije informacije o institucionalnim kapacitetima za obuku i savjetovanje raspoloživim u BiH date su
u prilogu ove publikacije.

Iako je opcija kreditno-garantnog fonda sa ukomponovanom podrškom za osposobljavanje mladih preduzetnika skuplja od preostale dvije razmatrane opcije, njena očekivana efektivnost može da višestruko prevaziđe investiciju. Primjenom ovakvog instrumenta doprinijeće se povećanju zainteresovanosti mladih ljudi za samozapošljavanje, kao i većem povjerenju između vlasti i mladih, a očekivani rezultat je veći broj uspješnih preduzeća koja vode mladi ljudi sa pozitivnim efektima na privredu RS i BiH i dalji razvoj domaćeg konsultanskog tržišta.

U narednoj fazi projekta, javna politika za podršku samozapošljavanju mladih – odabrana **opcija usklađene finansijske i nefinansijske podrške** biće razrađena kroz konkretan instrument podrške – namjenski kreditno-garantni fond za mlade sa odgovarajućim mehanizmima osposobljavanja za preduzetništvo i poslovanje.

Prilog

Pregled instrumenata podrške za mlade preduzetnike, kreditnih i kreditno-garantnih fondova i infrastrukture za preduzetničku obuku u BiH i zemljama u okruženju

Instrument	Karakteristike i efekti
------------	-------------------------

Srbija, Fond za razvoj

Karakteristike:

Fond za razvoj Srbije ne posluje kao komercijalna banka, jer ne može da slobodno određuje kamatnu stopu, odnosno premiju na rizik i nema za cilj maksimizaciju profita. U slučaju finansijskog neizvršenja određeni plasman se otpisuje na račun budžeta. Fond plasira isključivo pozajmljeni kapital tako da se njegovo poslovanje izjednačava sa poslovanjem „razvojne banke“. Korisnici sredstava fonda su MSP i preduzetnici. Raspoložive kreditne linije: (a) krediti za finansiranje investicionih projekata, sa rokom otplate do 5 godina i početkom do jedne godine, uz kamatnu stopu od 3% na godišnjem nivou, uz primjenu valutne klauzule; (b) kratkoročni krediti za podsticanje likvidnosti (krediti za obrtna sredstva) sa rokom otplate od 6 do 12 mjeseci i sa kamatnom stopom od 5% na godišnjem nivou. Sredstva obezbjeđenja su hipoteka, garancije i jemstva pravnih lica, a najvažnija brana za loše plasmane je pregled projekata, odnosno zahtjeva koje podnose potencijalni dužnici. Ostali programi Vlade Srbije uključuju još i kredite za nerazvijena područja, kredite za početnike (start-up) i kredite za samozapoljšavanje.

Rezultati / efekti:

U toku 2007. godine, Fond je ukupno odobrio 1.221 kredit u prosječnom iznosu od 13,5 miliona dinara. Obaranje kamatne stope dovodi do ublaženja kriterijuma za izbor investicionih projekata, što znači da se na ovaj način finansiraju i oni investicioni projekti koji se ne bi finansirali na komercijalnoj osnovi, što može da ima dugoročne nepovoljne efekte na ekonomsku efikasnost.

Pregled instrumenata podrške za mlade preduzetnike, kreditnih i kreditno-garantnih fondova i infrastrukture za preduzetničku obuku u BiH i zemljama u okruženju

Instrument	Karakteristike i efekti
Srbija, Garancijski fond	<p>Karakteristike: Garancijski fond ima za cilj podsticanje razvoja poslovanja MSP, preduzetnika i poljoprivrednika kroz kreditiranje privrednih subjekata, garantovanjem za kredite koje banke i druge finansijske organizacije odobravaju privrednim subjektima. Jedan od fokusa fonda su lica ispod 35 godina starosti i on odobrava i garancije za kredite čiji su korisnici privredni subjekti sa vremenski kratkom poslovnom istorijom ili relativno visokim rizikom ulaganja. Na taj način se privrednim subjektima olakšava pristup finansijskom tržištu, radi obezbjeđenja potrebnih sredstava za razvoj.</p> <p>Rezultati / efekti: Iznosi garancija su bili svake godine relativno mali, sa tendencijom smanjenja, posebno u 2006. i 2007. godini. Broj odobrenih garancija pao je sa 1981 garancije i 7 miliona evra u 2005. na svega 191 garanciju i 2 miliona evra u 2007. godini. Ako se posmatraju samo MSP, ukupni iznos izdatih garancija u periodu 2004–2007. godine iznosio je oko 6,3 miliona evra, što je omogućilo ukupne kreditne plasmane u iznosu od oko 16,5 miliona evra u 120 slučajeva. Prosječno pokriće kredita garancijom iznosi oko 40%.</p>
Srbija, obuka za mlade	<p>Karakteristike: Kroz zajednički projekat Ministarstva prosvete i sporta Srbije i <i>Business innovation program</i> iz Norveške predviđa se obuka 700 mladih za započinjanje sopstvenog biznisa. Projektom, čija je vrijednost oko 456.000 evra, predviđena je nefinansijska pomoć mladima koji su potencijalni kandidati za početničke kredite koje inicira Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja. Ciljna grupa su mladi ljudi od 18 do 35 godina koji imaju poslovnu ideju i žele da je realizuju.</p>

Pregled instrumenata podrške za mlade preduzetnike, kreditnih i kreditno-garantnih fondova i infrastrukture za preduzetničku obuku u BiH i zemljama u okruženju

Instrument	Karakteristike i efekti
Srbija, obuka za mlade	<p>Prvi korak u implementaciji projekta je obuka i sertifikovanje zaposlenih u 14 regionalnih agencija koji će, zatim, u periodu od 12 mjeseci, držati obuku mladim ljudima o poslovnom planiranju i počecima poslovanja. Projektom je predviđeno i organizovanje regionalnih sajmova kao foruma za predstavljanje novih ideja i omladinskog preduzetništva.</p>
Hrvatska, kreditne garancije	<p>Karakteristike: Ovaj instrument obuhvata izdavanje kreditnih garancija od strane države (1,1 milijardu kuna) i subvencioniranje kamata u rasponu od 2 do 4%. Za žene i mlade preduzetnike kao povlaštene kategorije, kamata se subvencionira po stopi od 4%. Zahvaljujući ovoj podršci, u periodu 2004–2007. godine, odobreno je 3778 kredita u iznosu 4,06 milijardi kuna.</p>
BiH, Investiciono-razvojna banka RS	<p>Karakteristike: IRB RS ima otvorene kreditne linije za: početne poslovne aktivnosti, mikro-biznis u poljoprivredi, preduzeća i preduzetnike i poljoprivredna preduzeća. Sredstva se plasiraju preko poslovnih banaka.</p> <p>Rezultati / efekti: U toku 2008. godine (do oktobra) odobreno je 6 kredita u iznosu od 130,000 KM za početne poslovne aktivnosti, 101 kredit u iznosu od 1,6 mil. KM za mikrobiznis u poljoprivredi, 135 kredita (72 mil. KM) za preduzeća i preduzetnike i 17 kredita u iznosu od 10 mil. KM za poljoprivredna preduzeća. Ne postoji poseban tretman aplikantata mlađe dobi. Prema dostupnim podacima iz uzorka od 20 kredita odobrenih preko MKO (kreditne linije za početne poslovne aktivnosti i za mikrobiznis u poljoprivredi), korisnici oko 30% kredita su mlađi od 35 godina.</p>

Pregled instrumenata podrške za mlade preduzetnike, kreditnih i kreditno-garantnih fondova i infrastrukture za preduzetničku obuku u BiH i zemljama u okruženju

Instrument	Karakteristike i efekti
BiH, Kreditno-garantni fond Link, Mostar	<p>Karakteristike: Portfolio fonda iznosi oko 4 miliona KM, a sredstva su obezbijedili grad Mostar i italijanske NVO COSPE i CISP. Fond garantuje za kredite za MSP u regiji Hercegovina (maksimalan iznos 50.000 KM) i za preduzetništvo za mlade u regijama Hercegovina, SZ BiH i centralna BiH (maksimalan iznos 30.000 KM).</p>
BiH, Kreditno-garantni fond za mlade	<p>Karakteristike: Sredstva fonda su obezbjeđena putem programa „Poboljšanje položaja djece i mladih u Bosni i Hercegovini“ finansiranog sredstvima italijanske Kooperacije. Kreditne linije otvorene su za mikro i male preduzetnike starije dobi između 18 i 35 godina i one koji namjeravaju pokrenuti preduzeće ili razviti preduzetničku aktivnost, a plasiraju se putem mreže NVO (SERDA, NERDA, TALDi, Sinergija, LINK, CeBEDA). Iznos kredita kreće se u rasponu od 5.000 KM do 30.000 KM, s tim da se maksimalan iznos kredita smanjuje na 20.000 KM kod firmi koje su tek registrovane ili posluju manje od 1 godine. Dodatna pomoć korisnicima uključuje: popunjavanje zahtjeva za garanciju i zahtjeva za kredit, pripremu biznis plana i pružanje informacija o mogućnostima treninga za pokretanje biznisa ili treninga za poslovno planiranje. Rok otplate je 5 godina uz grace period od 6 mjeseci (9 mjeseci za poljoprivredne proizvođače) i kamatnu stopu od 6,2 % + 1% jednokratne naknade. Instrumenti obezbjeđenja uključuju vlastitu mjenicu, ugovornu ovlast, garante ili sadužnike i hipoteku.</p>

Pregled instrumenata podrške za mlade preduzetnike, kreditnih i kreditno-garantnih fondova i infrastrukture za preduzetničku obuku u BiH i zemljama u okruženju

Instrument	Karakteristike i efekti
BiH, Kreditno-garantni fond Brčko Distrikta	<p>Karakteristike: Garantni Fond “GFBD” Brčko Distrikta daje kreditne garancije u ruralnom sektoru, MSP i preduzetnicima, putem Mikrokreditne organizacije EKI, te UniCredit, Nove, Bobar i Hypo banke. Karakteristike garancije su: procenat pokriva kredita kreditnom garancijom je 50%, maksimalna vrijednost pojedinačne kreditne garancije je do 50.000 KM, maksimalna vrijednost traženog kredita je do 100.000 KM, vrste kredita su investicioni krediti i krediti za obrtna sredstva, rok otplate je 3 godine, kamatne stope su niže u odnosu na prosječnu tržišnu kamatnu stopu za 1-2%, maksimalna kamatna stopa je 9,50%, provizija Fonda iznosi 0,50% od vrijednosti kreditne garancije, dogovoreni multiplikator je 2-2,5 puta.</p> <p>Rezultati / efekti: U toku 2005. godine odobrene su kreditne garancije za 39 korisnika u ukupnom iznosu od 477.300 KM, koji su dodjeljivanjem ovih kreditnih garancija dobili kredite u ukupnom iznosu od 1.054.600 KM (od čega je odobreno 28 kreditnih garancija u iznosu od 175.800 KM za poljoprivredu). Zadržano je 56 radnih mjesta i otvoreno 28 novih u poljoprivrednoj djelatnosti, dok je kod MSP i preduzetnika posao zadržalo 39 radnika, a stvoreni su uslovi za otvaranje 25 novih radnih mjesta.</p>
BiH, Kreditno-garantni fond za sjeveroistočnu BiH – NERDA	<p>Karakteristike: Kreditne linije izdaju se za MSP i samostalne preduzetnike koji imaju sjedište na području ekonomske regije sjeveroistočna BiH. Iznos kredita je od 5.000 do 50.000 KM. Garantni fond pokriva polovinu potrebnih garancija. Rok otplate je 5 godina uz mogući grace period od 6 mjeseci. Kamatna stopa iznosi 6,625 (varijabilna) + 2% naknade. Instrumenti obezbjeđenja: žiranti, hipoteka i sl.</p>

Pregled instrumenata podrške za mlade preduzetnike, kreditnih i kreditno-garantnih fondova i infrastrukture za preduzetničku obuku u BiH i zemljama u okruženju

Instrument	Karakteristike i efekti
BiH, Kreditno-garantni fond za sjeveroistočnu BiH – NERDA	<p>Rezultati/efekti:</p> <p>Ukupna vrijednost odobrenih kreditnih plasmana iznosi 815.000 KM, 68 klijenata je preuzelo potrebnu dokumentaciju, 26 podnijelo zahtjev, 20 zahtjeva je odobreno, a 9 klijenata je realizovalo kreditna sredstva ukupne vrijednosti kredita u iznosu od 430.000 KM. Disproporcija između broja firmi koje su izrazile interes i onih koje su završile proces dobijanja garancije prije svega leži u teškoći pronalaženja načina za obezbjeđenje kreditnih sredstava (firme imaju problem u pronalaženju žiranata koji bi bili voljni da pruže garanciju za planirane poslovne investicije). Drugi problem za garantni fond je i to što firme imaju mogućnost da apliciraju na nepovratna sredstva iz fondova za podršku preduzetništvu, što vrši distorziju kreditnog i garantnog tržišta. (Opština Tuzla je donijela odluku o subvencioniranju kamatne stope na sredstva iz fonda u iznosu od 3,625%, tako da kamatna stopa za klijente iznosi 3%. Ovo je sredstva fonda učinilo primamljivijim firmama i potiče ih na nove investicije te otvaranje novih radnih mjesta. Na raspisani poziv opštine Tuzla za subvencioniranje kamate se prijavilo 8 firmi od čega su 4 odobrene.) Prve analize pokazuju pozitivan uticaj na zapošljavanje, jer je svaka firma koja je realizovala sredstva zaposlila bar jednog novog radnika, dok je efekte na rezultate poslovanja, likvidnost i profitabilnost firme još uvijek teško procijeniti.</p>
BiH, opština Bihać, projekat podrške mladim preduzetnicima	<p>Karakteristike:</p> <p>Projekat „Budi uzor – postani poduzetnik“ uključuje mlade do 35 godina koji žele biti preduzetnici. Najuspješnije ideje biće nagrađene grantovima od dvadeset, petnaest i osam hiljada KM, a organi opštinske uprave će pomoći tako što će pripremiti kompletnu dokumentaciju potrebnu za osnivanje firme.</p>

Pregled instrumenata podrške za mlade preduzetnike, kreditnih i kreditno-garantnih fondova i infrastrukture za preduzetničku obuku u BiH i zemljama u okruženju

Instrument	Karakteristike i efekti
------------	-------------------------

BiH, CEFE program

Karakteristike:

CEFE program je originalno razvijen 80-tih godina prošlog vijeka u Njemačkoj, kao odgovor na probleme nezaposlenosti prouzrokovane propadanjem velikih industrijskih kapaciteta. U posljednjih 20-tak godina primjenjuje se širom svijeta radi stimulisanja poslovnog ponašanja i građenja poslovne kompetentnosti. CEFE je trening metod koji je prvenstveno prilagođen potrebama preduzetnika i preduzeća u osnivanju (start-up-a). Usmjeren je na razvoj preduzetničkih vještina kroz empirijsko učenje koje podrazumijeva koncentrisanje preduzetničkog znanja i njegovo povezivanje sa stvarnim problemima i izazovima.

CEFE mreža u BiH je aktivna posljednjih nekoliko godina. Čine je 32 sertifikovana trenera, a obuka se isporučuje u skladu sa autorizovanim programima koji se sastoje od tri petodnevna modula. Prvi modul je fokusiran na analizu ličnih osobina potencijalnih preduzetnika i izbor i analizu poslovnih ideja. Potom slijedi zajednička priprema nacрта poslovnog plana za one ideje koje su se pokazale kao dobre. Za ove poslovne ideje se razvija marketing plan, plan organizacije poslovanja i finansijski plan. U završnoj fazi, polaznici se susreću sa kreditnim službenicima koji u stvarnim uslovima simuliraju proces odobravanja kredita na osnovu konkretnih poslovnih planova i kreditnih aplikacija. Pored preduzetničke obuke, CEFE pruža i pojedinačne konsultacije preduzetnicima, kao i specijalističke obuke u pojedinim oblastima.

Pregled instrumenata podrške za mlade preduzetnike, kreditnih i kreditno-garantnih fondova i infrastrukture za preduzetničku obuku u BiH i zemljama u okruženju

Instrument	Karakteristike i efekti
BiH, CEFE program	<p>Rezultati / efekti:</p> <p>Prema nalazima Ministarstva za ekonomsku saradnju Njemačke, učesnici CEFE programa su izrazili mišljenje da je program doprinio razvoju njihovih preduzetničkih kompetencija (91%), njihovom ličnom razvoju (93%), kao i razvoju njihovog biznisa (86%). U BiH je u 2007. godini realizovano ukupno 450 dana obuke, dok je u posljednjih godinu dana preduzetničku obuku prošlo nešto više od 150 polaznika.</p>
BiH, trening „Započnite vlastiti posao“	<p>Karakteristike:</p> <p>Program „Započnite vlastiti posao“ osmislila je Međunarodna organizacija rada (<i>International Labor Organization</i>) sa ciljem da posluži kao sredstvo za motivisanje potencijalnih preduzetnika za započinjanje vlastitog posla. Posebno je prilagođen potrebama ljudi koji su ostali bez posla i žele da se samostalno bave biznisom. U BiH, trening je provodila Razvojna agencija Eda. U toku trodnevnog treninga, svaki učesnik kompletira poslovni plan i donosi odluku o tome da li će započeti sa poslom ili ne. Potom slijede dvodnevne konsultacije sa svakim od učesnika pojedinačno. Trening se sastoji od više cjelina koje uključuju: analizu poslovnih prilika i poslovnih ideja učesnika, definisanje ciljeva učesnika na osnovu svake pojedinačne poslovne ideje, sadržaj i logiku poslovnog plana, pravne aspekte, obaveze i odgovornosti, pravne forme i procedure za registraciju, računovodstvo, istraživanje tržišta i marketing, vrste troškova i prihoda, finansijske izvore, efekte i profitabilnost, obim prodaje, zaposlene, bilans novčanih tokova i pripremu samog poslovnog plana.</p>

Pregled instrumenata podrške za mlade preduzetnike, kreditnih i kreditno-garantnih fondova i infrastrukture za preduzetničku obuku u BiH i zemljama u okruženju

Instrument	Karakteristike i efekti
BiH, trening „Započnite vlastiti posao“	Rezultati / efekti: Trening „Započnite vlastiti posao“ implementiran je u saradnji sa Fondom za razvoj i zapošljavanje i Zavodom za zapošljavanje RS i isporučivan je demobilisanim vojnicima i nezaposlenim licima starijim od 45 godina koji su proveli više od dvije godine čekajući na posao. Od 144 polaznika, 122 je pripremlilo poslovne planove, a čak njih 98 započelo sa vlastitim poslom.

Izdavač
Agencija za razvoj preduzeća Eda, Banja Luka
eda@edabl.org
www.edabl.org

Za izdavača
Zdravko Miovčić

Autori
Zdravko Miovčić
Mišel Pavlica

Lektura
Slavica Savanović

Dizajn
Nenad Savković

DTP
Ivan Jevđović

Štampa
GRAFID d.o.o., Banja Luka

Za štampariju
Branislav Ivanković

ISBN

Tiraž
200

CENTRI CIVILNIH INICIJATIVA
ЦЕНТРИ ЦИВИЛНИХ ИНИЦИЈАТИВА

Ova publikacija je objavljena uz podršku *Centara civilnih inicijativa*. Sadržaj ove publikacije u potpunosti odražava mišljenje autorskog tima *Ede*, agencije za razvoj preduzeća iz Banje Luke, te ne predstavlja zvanične stavove *Centara civilnih inicijativa*.

PRAVA ŠANSA

Class Klasa
BIZNIS

Flight & Date Let i datum
U JEDNOM PRAVCU

Gate Kaplja
2

Seat Sjedište
VIP

BOARDING TIME

From Od
NEZAPOSLENOST

To Destinacija
SAMOZAPOŠLJAVANJE

Name Ime

Airline use Aerovlinija
PRAVA ŠANSA

BOARDING PASS / KONTROLNI PROLAZ

karta u jednom pravcu/
one way ticket

Name Ime

Seat & Class Sjedište i Klasa
VIP BIZNIS

To Destinacija
SAMOZAPOŠLJAVANJE

Remarks Napomena

**PRAVA ŠANSA
PRVA ZA MLADE,
PRAVA ZA VLADE**